

ПОЛІТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ М. МІХНОВСЬКОГО І В. ЛИПІНСЬКОГО В СВІТЛІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У сучасних умовах невсцеляючих політичних пристрастей ми частіше стали звертатись до історичного досвіду минулого, шукаючи в ньому відповідей на болючі питання сьогодення. З цієї точки зору цілком зрозумілим є зростаючий інтерес дослідників до програмних настанов представників різних ідейних напрямків української політичної думки, у тому числі консервативного, найменш дослідженого, в порівнянні з іншими, у вітчизняній та зарубіжній Україні. На початку ХХ ст. цей напрям в Україні репрезентували представники українських партій самостійницької орієнтації (УНП, УДХП) М. Міхновський та В. Липинський. Вони окреслили важливе коло питань, які і зараз не втратили своєї актуальності. Серед них, зокрема, ідея державного суверенітету України, організації державної влади, політичного, релігійного і суспільного плюралізму тощо. В ідеях Міхновського і Липинського було багато як спільних, так і відмінних моментів. Так, наприклад, визнаючи необхідність боротьби за самостійну Українську державу, всупереч поширених тоді автономістично-федералістичних поглядів в українському суспільстві, вони по-різному визначали тактику українців у цій боротьбі. Для Міхновського ця держава мала ґрунтуватися виключно на національному принципі, звідси його неприхильне ставлення до інших національностей, які мешкають на території України і обмеження їх прав у порівнянні з українським громадянством. У конституційному проекті УНП "Основний закон "Самостійної України" спілки народу українського", який було надруковано у вересні 1905 року в газеті "Самостійна Україна" і автором якого вважають М. Міхновського, наголошувалось: "Чужинці не можуть ані мати права приватної власності на землю та селитьби, ані користуватись національною власністю" [1]; вони урівнювались в правах з українцями лише за умов, якщо прожили не менше 10 років в Україні і в шестимісячний термін з моменту прийняття цього закону подали заяву. На відміну від Міхновського, Липинський заперечував такий підхід, вважаючи його шкідливим для державного будівництва. Визначальним для нього був територіальний принцип, за яким визнавались українцями не лише ті, хто мав етнічну приналежність до них, а й усі ті, хто проживав в Україні, - принцип, закріплений, до речі, і в сучасній Конституції України. В основу такого підходу було покладено ідею "Від держави до нації", а не навпаки, як вважав Махновський.

Цікавим виглядає положення стосовно форми і організації державної влади в Україні. У конституційному проекті УНП передбачалось створення президентської республіки, де законодавчу владу обіймає двохпалатний парламент, який складається з ради представників та сенату. На подібних позиціях стояв і В. Липинський. Він вважав, що парламентаризм при однопалатній системі із загальним виборчим правом як форма правління буржуазної демократії не відповідатиме інтересам українських хліборобів. Свою думку він аргументував тим, що жодна нація не розпочала і не може розпочати свого існування від демократії і що демократичні нації можуть існувати там, де була чи є своя власна національна держава, або де вже були власні класократичні або охлократичні аристократії. Оскільки в Україні немає ще держави, для консолідації деморалізованої бюрократичною Росією нації і створення держави, потрібна сильна влада в руках однієї особи. Ця особа очолювала б державну оборону і через кабінет міністрів - державну адміністрацію. Її влада, як вважав В. Липинський, була б обмежена двома законодавчими палатами: нижчою - З'їздом поодиноких земель, яка б обиралася за територіальним принципом, і вищою - Трудовою радою державною, яка б захищала інтереси праці. Ці висновки він зробив вже в еміграції, після довгих роздумів над причинами поразки боротьби за державність українського народу в 1917-1920 рр.

У 1917 р. за часів Української Центральної Ради В. Липинський відстоював ідею

однопалатного парламенту. Яскравим прикладом тому є програма УДХП, написана ним у серпні 1917р. Згідно з цим документом, УДХП домогалась проголошення Української Демократичної Республіки, "в якій найвища державна власть у всіх справах внутрішніх і міжнародних належить у сфері законодавчій - Українському Сеймову в Києві, вибраному на чотири роки горожанами од 20 літ на підставі рівного, вселюдного, безпосереднього виборчого права, з таємним голосуванням по пропорціональній системі, і в сфері виконавчій - Генеральному Секретаріатові (Раді Міністрів), одвічальному перед Соймом. На чолі Української держави стоїть Президент, вибраний на 4 роки, якому належить право репрезентації, а також ті правно-державні функції, котрі устанавлять Українські Установчі Збори. Для справ великої ваги заводиться референдум, допускається також законодавча ініціатива" [2].

Ідея двохпалатного парламенту була досить поширеною в європейському парламентаризмі кінця минулого - початку нинішнього століть. Вона не втратила своєї популярності і сьогодні. Єремія Бейтам, якого вважають батьком парламентаризму, стверджував: "Державний корабель, зміцнений двома якорями, набуває такої сили опору, якої він не міг би досягти в жодний інший спосіб". Згідно з теорією Є. Бентама, двохпалатний парламент має певні переваги в порівнянні з однопалатним. Серед них: зрілість суджень, що є гарантією від прийняття поспішних непродуманих рішень, полегшення контролю з боку всієї нації за діяльністю верхньої палати, підвищення якості реформування. До того ж у великій державі однопалатний парламент є занадто громіздким для конструктивної роботи.

На користь ідеї двохпалатного парламенту виступають і статистичні дані. Переважна більшість серед найбільш розвинених країн світу має двохпалатний парламент (Австрія, Великобританія, Італія, Канада, Німеччина, США, Японія тощо), або мала його до недавнього часу (Швеція).

Важливе місце в політичних концепціях Махновського і Липинського займає інститут президентства. Президент мав бути головою держави, репрезентуючи волю народу. Однак він не мав би таких широких повноважень, які мав, наприклад, російський монарх Микола II. Посада президента була виборною. Захоплення представників консервативного напрямку української політичної думки ідеями парламентсько-президентської республіки зрозуміле з погляду часу. Воно відбувалось в атмосфері домінування демократичних настроїв, роблячи ідею монархії непопулярною. Переважна більшість політичних партій вважала монархічну владу анахронізмом.

Проте з часом їх автори змінили погляди на майбутній державний лад в Україні. Вони пережили певну еволюцію в бік монархізму. Міхновського після поразки першої російської революції звинуватили в роялізмі і закликах спільно з Столипіним виступити проти російської соціал-демократії. Липинський, як свідчать документи, після поразки УНР, став на позиції дідовичого гетьманату і спадкової монархії. Ідеалом монархічної влади була для Липинського Англія, в якій встановилась конституційна монархія. Україна також мала бути не абсолютною, а конституційною монархією. "Ми не хочемо, розуміється, старого царського самодержав'я, цієї півазіатської демократичної (тобто популістської) деспотії, що себе в хвилинах небезпеки все при допомозі юрби рятувала", - зазначав він. [3] З приходом у квітні 1918 р. до влади П. Скоропадського, Міхновський і Липинський підтримали гетьманський режим. Проте Міхновський незабаром як член УДХП став в опозиції гетьманській владі. Що ж стосується Липинського, він, при всіх вадах гетьманського режиму, вважав з перспективи часу гетьманську владу найкращою формою правління. На його думку, історія дала виключний шанс для українців повернутися до гетьманської традиції, реставрувати гетьманську династію. Приналежність Скоропадського до старовинного козацького роду робила його владу легітимною.

Монархізм Липинського викликав найбільше критичних зауважень з боку його політичних опонентів, залишаючись багато в чому спірним і з точки зору сучасного

розуміння історичного розвитку. Він був свідком краху монархій, які на початку ХХ століття назавжди сходили з політичної сцени. У ряді країн світу перемогли демократичні режими. Будучи прекрасним талановитим дослідником, Липинський не міг не розуміти цього. У зв'язку з цим виникає питання, чому він не зрікся монархічних ідей, які більшість дослідників вважала найбільш уразливим місцем у його політичній концепції.

Відповідь на це питання можна знайти при уважному вивченні наукової спадщини Липинського, в першу чергу його "Листів до братів-хліборобів". Серед численних проблем, порушених в роботі, важливе місце займає обґрунтування проблеми плюралізму, проблеми, яку не можна було ігнорувати за тодішніх умов. У силу свого геополітичного становища і особливостей історичного характеру, українські землі тривалий час розвивалися під впливом інших держав, до складу яких вони входили. Наслідком цього стали глибокі розбіжності в релігійному, політичному, економічному і культурному житті. До того ж процеси модернізації спричинили глибокі соціальні розбіжності в українському суспільстві, прискорили оформлення різних політичних партій і груп. Ці розбіжності спричинили наявність в ньому релігійного, політичного і соціального плюралізму. Як зазначав відомий дослідник української діаспори І. Лисяк-Рудницький: "Між плюралізмом Липинського і його монархізмом існує глибинний зв'язок. Саме тому, що Україна, якою він її бачив, мала бути соціальною і політично здиференційованою, цей плюралізм вимагав задля рівноваги принципу єдності.

Без об'єднавчого центру, без загально визнаного авторитету існувала гостра небезпека, що ворожі одна одній суспільні сили й конкурентні політичні рухи можуть розбити українську державу на хаотичні фрагменти". [4] Не загубитися в хаосі думок, подолати розбіжності між правлячою партією і опозицією, знайти правильне рішення в інтересах всіх верств населення можна лише за умов сильної державної влади, яку б уособлював собою монарх. На користь такого судження Липинський наводив слідуючі аргументи. По-перше, влада монарха є легітимною, тобто законною, а тому його рішення обов'язкові для всіх. По-друге, монарх завжди стоїть над партіями і політичними противниками, а тому його рішення безпристрасні. По-третє, монарх є найбільш авторитетною постаттю в державі. Наявність сильної влади в особі монарха, який виконуватиме роль третейського судді, буде запорукою стабільності в державі. "Всі великі європейські нації були об'єднані монархіями, - писав в Листах до братів-хліборобів В. Липинський. Чи можна собі без монархії помислити з'єднання Німеччини, Франції, Італії, або відродження менших націй, як Болгарія, Румунія, Норвегія. Чому ми маємо бути винятком?" [5]

Формування монархічного світогляду співпало у Липинського з поразкою Української революції 1917-1920 рр. і кризою демократичних режимів у Європі. На зміну демократичним приходили тоталітарні режими, в Україні переміг більшовизм, у ряді країн встановилась фашистська диктатура. Як альтернатива їм мала виступити конституційна монархія в Україні з сильним двохпалатним парламентом. Однак найголовнішим аргументом на користь монархічної концепції Липинського був його історичний аналіз минулого України. Однією з найголовніших причин падіння козацької держави Богдана Хмельницького він вважав виборність гетьманської влади. Виборний характер верховної влади применшував її авторитет, посилював анархічні настрої серед козацької старшини, які у своїй внутрішній боротьбі стали шукати підтримки в Іноземних держав. В останній період життя Хмельницький намагався закріпити спадковий характер гетьманської влади, однак не встиг цього зробити. Отже, з реставрацією гетьманської влади Липинський пов'язував повернення українського народу до своєї історичної традиції.

Ідею легітимності влади обґрунтовували також відомі теоретики ХХ століття: іспанець Хосе Ортега-і-Гассет та італієць Гулієльмо Феррето. Вони виходили з того, що монарх є " посланцем Бога на Землі", а його влада є "Божою милістю", отже вірили йому. "Кожна з європейських націй, - як зазначав Хосе Ортега-і-Гассет, - жила протягом століть у стані єдності, оскільки всі вони сліпо вірили, - кожна віра сліпа, - що королі правили

"Божою милістю... Коли народи Європи втратили цю віру, королі втратили милість і були зметені поривами революції". [6]

Принцип легітимності простежується не лише в монархічно-спадковій, але й демократично-виборчій системі. Із занепадом монархій останній став домінуючим у ряді держав.

Незважаючи на те, що багато дослідників критикують ідеї Липинського за їх догматизм, вони не втратили своєї актуальності і сьогодні. "Питання легітимізації і стабілізації надзвичайно важливе для таких суспільств як Україна, чи, наприклад, Польща", - стверджував Я. Пе-ленський. Свою думку він пояснював тим, що ці суспільства знаходяться на перехідному етапі від тоталітарної або авторитарної системи до демократичної представницько-парламентарної, до того ж у них утвердилася багатопартійна система. Причому не англо-американського зразка, коли боротьбу ведуть між собою 2-3 партії, а багатопартійна система італійсько-французької моделі, тобто 7-9 середніх партій, які матимуть 3-15% голосів у виборах до парламенту та безліч дрібних партій. Для такої багатопартійної системи, як свідчить досвід, необхідна авторитетна президентська влада.

Джерела та література:

1. Основний Закон "Самостійна Україна" Спілки народу українського // Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. - К, 1993. - С 61.
2. В'ячеслав Липинський Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. - Київ-Філадельфія, 1994. - С 61.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. - Відень, 1926. - С. 42.
4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2-х тт. - К. : Основи, 1994. - Т. 2. - С. 166.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. - Відень, 1926. - С. 47.
6. Цит.: Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2-х тт. - К.: Основи, 1994. - Т. 2. - С. 167.